

*Türk Halk Müziğinde Bir Uzun Hava Türü Olarak Bozlak**

Bozlak as a Form of Uzun Hava in Turkish Folk Music

Oğuz KARAKAYA**

Hamit ÖNAL***

ÖZET

Türk halk müziğinde bir uzun hava türü olan 'bozlak', Orta Asya'dan başlayarak günümüze kadar ulaşan ve yaylak – kışlak hayatı yaşayan Yörük / Türkmen ve Avsar oymaklarının kültürlerinin bir anlatım ve ifade biçimi olmuştur. Mana bakımından bozlak; bozulmak, bozlamak, feryat etmek ve haykırmak anlamını taşımaktadır. Türkmenlerin ve Avsarların günlük yaşamlarında karşılaştıkları acının, üzüntünün ve isyanın doğaya haykırılması bozlak kültürünün doğmasına sebep olmuştur. Türkmenler, Avsarlar ve bu oymaklar arasında bulunan Abdallar, bozlak geleneğini günümüze kadar ulaştırmışlardır.

Bu çalışmada, yerli ve yabancı araştırmacıların bozlak hakkındaki görüşleri, kaynak tarama yöntemi ile elde edilmiş, bu görüşler üzerinde içerik analizi yapılarak bozlak hakkında genel bir tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, alana yönelik çalışmalar yapan Kültür Bakanlığı ve TRT kurumundan birer sanatçı ile de 'görüşme' yapılarak bozlakların konusu, melodik yapısı, icra ve üslup (ağız) biçimi araştırılmıştır.

Bozlak kelimesinin feryat etmek, haykırmak, inlemek ve isyan etmek anlamında kullanıldığı; Bu anlam çerçevesinde bozlakların ölüm, ayrılık, acı, ağıt ve temelinde bir isyan olan toplumsal konuları kapsadığı; Orta Anadolu ve Çukurova Bölgesi başta olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde görüldüğü; Bozlakların seslendirilmesinde 'Avsar ağızı' ve 'Türkmen ağızı' olarak iki farklı ağız kullanıldığı; Bu ağız türlerinin iki farklı makam (ayak) üzerinde işlenmesi nedeniyle sadece 'Kürdi' dizisi ile ifade edilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Bozlak, Türk halk müziği, Uzun hava, Ozan, Âşık

* Bu çalışma Oğuz Karakaya'nın, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı'nda 2002 yılında kabul edilmiş olan "Türk Halk Müziği'nde Bozlak Kavramı Üzerine Bir Araştırma" konulu yüksek lisans tezin-den yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı.

*** Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

'Bozlak', which is a form of 'uzun hava' (long tune) in Turkish Folk Music, has been a form of music starting from Central Anatolia and an expression of the cultures of the Yoruk/ Turkmen and Avshar tribes which pursue a way of life based on yaylak (summer highland pasture)- and kislak (winter pasture). In terms of meaning, the word 'bozlak' has the meanings of to shout, to yell, to cry out, and to burst out. The bursting out of the sorrow, desolation and the outbreak that the Turkmens and Avshars experienced in daily life to the nature caused the emergence of the bozlak culture. Turkmens, Avshars and the Abdals who existed among these tribes have transferred the tradition of bozlak to our day.

In the present study, the ideas of local and foreign researchers on bozlak were obtained by using the standard literature review method, and it was endeavoured to reach to a general definition of bozlak by performing a content analysis on these ideas. Furthermore, the theme, melodic structure, performance style and the form of dialect in bozlaks were studied by performing interviews with one performer from the Ministry of Culture and the TRT Corporation.

The term 'bozlak' means to scream, to revolt; 'to struggle' and with this frame this term is used to deal with social concepts such as death, separate, and pain, and it is seen in the several parts of the country especially in the Middle Anatolia and Çukurova region, and two different style; 'Avshar style' and 'Turkmen style' is used in 'bozlak' thus, using two different makam (tones) proves that it cannot be explained only through 'Kürdi' style.

•

KEY WORDS

Bozlak, Turkish Folk Music, Uzun Hava, Minstrel, Ashik

1. Giriş

Orta Anadolu bölgesi ve Güney Anadolu toroslarında yaşayan Yörük, Türkmen ve Avşar oymaklarının daha çok kullandığı serbest ritimli (uzun hava) ezgiler gurubunda yer alan bozlaklar, halkın bir anlatım ve ifade biçimi olmuştur.

Orta Asya'dan başlamak üzere yaylak – kışlak hayatı yaşayan bu göçebe halkın doğayla iç içe olmaları, acılarını, kederlerini ve isyanlarını yine doğaya haykırmaları 'bozlak' kültürünü oluşturmuştur. Yapı itibarıyla melodi, ritim, ağız ve konu bakımından son derece zengin ve sanatlı olan bu müzik türü Türk halk müziğinin en eski türlerinden birisidir (Karakaya, 2002).

Bugün, Türk müziği devlet konservatuvarlarında, Üniversitelerin müzik eğitimi veren bölümlerinde, THM alanında dersler verilmektedir. Gerek teorik gerekse uygulamalı olarak yapılan bu derslerde bozlak konusu ve bu türe ait örneklerin icrası da (ses ve sazla) yer alır.

Türk halk müziği nazariyatı içinde bozlak maddesi hakkında tanım, dizi, içerik ve seslendirme biçimi konusunda ortak bir noktaya ulaşılamaması ya da mevcut tanımların bozlak maddesi ve bozlak örnekleri (ezgisel açıdan) ile bütünüyle örtüşmemesi nedeniyle araştırmanın problem cümlesi şu şekilde oluşturulmuştur: "Türk halk müziğinde bir uzun hava türü olan bozlak, kelime anlamı, melodik yapı ve konu bakımından bütünüyle tanıtılmakta mıdır?"

Bu bağlamda, çeşitli kaynaklarda incelenen bozlak tanımlamasından hareketle ortak bir tanıma göre çalışma çerçevesi oluşturulmuştur. Bu konuda Kültür Bakanlığı ve TRT kurumu THM (ses – saz) sanatçıların da görüşlerine başvurulmuş, günümüze ulaşan bozlak ezgilerinin yer aldığı sesli kayıt örnekleri incelenmiş bozlakların kapsamı ve içeriği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma ile; Türk halk müziğinde 'bozlak' kavramının kelime anlamı, melodik – ezgisel yapısı ve işlediği konulardan yola çıkarak karakteristik özelliğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu açıdan araştırma, bozlak kavramını bütün yönleri ile ayrıntılı biçimde ortaya koyması, bu alanda yapılacak yeni çalışmalara katkı ve destek sağlaması yönü ile önem taşımaktadır.

1.1. Terim olarak bozlak

Bozlak kelimesi, Divan-ı Lügat-it Türk'de: "Bozladı, titir bozladı, dişi deve bozladı, bağırdı, bozlamak" (Atalay, 1985, s.291) anlamında kullanılmıştır.

Aynı kelimeyi Özbek (1998), "Bozlamak, ses vermek, yüksek sesle feryat etmek, acı acı ağıtlar söylemek"(Özbek, 1998, s.32) olarak açıklamaktadır. Dede Korkut, bozlak kelimesini "Mere kız ne ağlarsın ne buzlarsın ağa diyü" şeklinde kullanmıştır (Özbek, 1998, s.34).

Bu tanımlamalar, bozlak kelimesinin Orta Asya kökenli olduğunu işaret etmektedir.

Bozlaklar daha ziyade, dağ ve oymak aşiretleri olan Yörük / Türkmen ve Avşar'larda görülmektedir. Bununla birlikte, Türkmenlerin ve Abdalların iç içe yaşadıklarını, Her Türkmen oymağının davul - zurna çalan abdallarının olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Bu sebeple, Avşar ve Türkmen oymaklarına ait Abdallar, bozlak geleneğinin günümüze kadar ulaşmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Köprülü (1989), Abdallar hakkında şu bilgileri vermektedir:

Bugün Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kendilerine Abdal adını veren ve hemen umumiyetle göçebe halinde yaşayan zümreler vardır. Halk ve hatta Alevi halk arasında bu göçebeler Çingene sayılırlar. Düğünlerde davul - zurna çalmakla geçinirler. İçlerinde âşıklıkla yani saz şairliği ile şöhret kazanmış olanları vardır. Dilleri Türkçedir; Çingene'ce bilmezler ve kendilerine Çingene'lik isnadını şiddetle reddederler (Köprülü, 1989, s. 388-389).

Avşarlar ve Türkmenlerle başlayan bozlak kültürü, sonraki dönemlerde bu boylarla etkileşimde bulunan Abdallar tarafından da benimsenmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Abdallar, âşıklık ve ozanlık geleneğini de çabuk benimsemiş ve aralarından önemli halk ozanları ve âşıklar yetişmiştir. Alevi zümrelerine daha yakın olan Abdallar, çeşitli meslek dallarıyla uğraşsalar da genellikle düğünlerde davul - zurna çalarak müzisyenlik geleneğini günümüze kadar ulaştırmışlardır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada, Türk halk müziğinde uzun havalar içinde yer alan bozlağın kelime anlamından başlamak üzere yerli ve yabancı araştırmacıların konuya yönelik tanımlamaları, kaynak tarama ile elde edilmiş; sanatçı ve icracıların konuya yönelik görüşleri ise, nitel araştırma yöntemlerinden 'görüşme' yöntemi uygulanarak alınmıştır. Bu görüş ve tanımlamalar üzerinde içerik analizi yapılmış, elde edilen veriler, günümüze ulaşan bozlak örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Böylece bozlağın konusu, ezgisel yapısı, türleri ve icra - üslup tarzı gibi alt başlıklar araştırılarak sonuçlara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Yerli - yabancı araştırmacıların ve icracıların bozlak hakkındaki görüşleri ve bu görüşlerin değerlendirilmesi

A. Adnan Saygun'un bozlak hakkındaki görüş ve düşünceleri şu şekildedir:

"Uzun havalar konularına göre isimler alırlar ve bunların her biri yalnız bir konuya ait olur. Bilfarz kahramanlık motifine mahsus bir uzun hava mevcuttur. Bu motife ait manzumeler –tabir caizse- bu "kalıp" ile eda olunur. Bu itibarla uzun hava melodilerinin her birini "kalıp" telakki etmek kabildir. Bilfarz kahramanlık motifleri bozlak; rustai motifler Türkmenî, Divan edebiyatı tarzındaki yazılar "divani" (...) Mezkur kalıplar mntikalara göre değişir. Mesela, Niğde bozlağı ile Adana veya Erzurum bozlağı arasında sadece isim ve karakter benzerliği vardır" (Saygun, 1963, s.60).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Saygun, bozlağı bir kahramanlık motifi olarak düşünmektedir. Yiğitleme, koçaklama ve isyan (başkaldırı) da diyebileceğimiz kahramanlık konulu bozlakları bu şekilde adlandırmaktadır. Ayrıca, Saygun'un; 'Bozlak¹' adlı eserinin seyir ve konusu dikkate alındığında bestecinin görüş ve düşünceleri daha iyi anlaşılacaktır (Karakaya, 2002).

Bozlak

Padişahlar katlime ferman eylese,
Gene geçmem ala gözlü yar senden vay beni, beni
Cellatlar karşımda satır bilese,
Gene geçmem ala gözlü yar senden oy, oy, oy
Ol yedi yerimden vursalar yâre,
Cerrahlar derdime kılmasa çare vay beni, beni
Kemend-ü Bend-ile çekseler dâre,
Gene geçmem ala gözlü yar senden vay beni, beni

Beste: A. Adnan SAYGUN

¹ Bk. Saygun (1963), Rize Artvin ve Kars Havalisi Türkü Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumatlar

Saygun'un bu eserindeki sözün, isyan içerikli olmasından dolayı bir feryat ve haykırmaktan söz edilebilir. Ayrıca, eserin melodik yapısı da bozlak karakterinde olup, inici bir yapıda oluşturulmuştur.

Kültür Bakanlığı Ankara Türk Halk Müziği Topluluğu sanatçılarından olan Bayram Bilge Tokel, "Neşet Ertaş Kitabı" adlı eserinde bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Feryad etmek, haykırmak, ağlamak, sızlamak anlamlarına gelen bozlak kelimesi hem Dede Korkut'ta, hem Divan-ı Lügât-it Türk'te, boz(u)lamak (ses vermek), boz(u)latmak (böğürtmek) ve ağlamak, feryat etmek anlamlarında kullanılmakta. Bir Kırgız halk türküsünde "botasın ölgen tüyüdey / bozlay bozlay kaldım men" (yavrusunu yitirmiş bir deve gibi bozlaya bozlaya feryad figan içinde kaldım ben) denilmektedir. Çok eski bir Kazak halk türküsünde de kopuza hitaben, 'botası ölgen narday bozla kopuz' (yavrusu ölen deve gibi bozula) söyleyişi ile karşılaşmaktayız" (Tokel, 1999, s. 78-79).

Tokel, bu görüşüyle bozlağın, acı, keder ve ağıt içerikli feryat etmek – haykırmak anlamında kullanıldığını ifade etmektedir ki, bu durum kelime anlamı ile de örtüşmektedir.

Bela Bartok, 1936 yılında Türk halk müziği üzerine araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. THM derleme çalışmaları için davet edilen Bartok, Türkiye'de üç hafta kalmış ve on gün süre ile derleme gezilerine katılmıştır. Dolayısıyla, derleme gezisi birkaç yöre (Çukurova) ile sınırlı kalmış, gezi sırasında karşılaştığı bozlak kelimesi hakkında da şu ifadeleri kullanmıştır:

"Sık sık karşılaşılan bu kelimenin (bozlak) anlamı belirlenemedi. İcracı, ezgiyi (herhalde sadece güfteyi) kendisine yüz yaşında bir adamın, onu hatırlasın diye öğrettiğini, bu parçayı kendisinden başka hiç kimsenin bilmediğini söyledi. Seyhan'da bu ezgi Türkmenî adıyla biliniyor" (Bartok, 1991, s.176)

Bela Bartok bu görüşüyle bozlak hakkında pek bir fikir sahibi olamadığını belirtmektedir. Başka bir kültürden gelmesi ve bozlağı açıklayamaması doğaldır. Hâlbuki bozlak başlığıyla notaya aldığı eser², seyir ve yapı bakımından tam bir bozlak türüdür.

Ferruh Arsunar, bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Dağ ve oymak havalarının karakteristik bir örneği olan bozlaklar, tarz ve üslup itibarıyla da muhtelifdir. Herhangi bir konu ifadesi olarak söylenen ser-

² Bk. Bartok (1991), Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi

best değişin esas taraflarından birini belirten bozlak tarzı, yiğitleme bozlak, güzelleme, harbi, yanık, ağıtlama, kerem bozlağı gibi mevzularına söylenir ve her mevzuun ismini alırlar” (Arsunar, 1947).

Arsunar (1947), bozlağı kısaca tarif ettikten sonra, bu alanda sınıflamaya giderek ‘Avşar bozlağı’ ve ‘Türkmen bozlağı’ hakkında açıklamalar yapmıştır. Arsunar, Avşar bozlağını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Dağlı ve aşiret musikisindeki ağzın bir örneği olan bozlağın muhtelif tarzı olduğuna göre buradaki tarz ise, yüksek Avşar ağıt bozlağıdır. Ağıt kelimesi de ilave edilince bir feryadın toplu olarak ifadesini canlandırmaktadır” (Arsunar, 1947).

“Şehirlerin musiki terennüm hususiyetlerini belirten ‘maya’, ‘hoirat’, ‘divan’ vs. gibi tarzların karşılığı olarak bozlağı, terennüm tarzında, birçok kısımlara ayırmak mümkündür. Daha ziyade dağlı ve aşiret ağzının bir örneği olan, buradaki verdiğimiz ‘Türkmen bozlağı’ ayrılığın verdiği tahassürü önceden duyarak, bu duygusunu sevgiliye ifade etmektedir. Bu mevzuya göre ayrılığın ağıtlamasını yapmaktadır ki ‘yanık güzelleme bozlağı’ olan bu tarz, bir topluluğun terennüm hususiyetini belirten karakteristik bir duygu ifadesidir. Dağda, vadide geçit gibi tabiatın arızalı ve yüksek iklimi olan yerlerindeki yaşayanlara mahsus olan bu tarz ve üslup, aynı zamanda sert vahşi güzelliklerin yumuşak ve munis bir ifadesidir. Bu iklimlerde yaşayan insan, tabiattan aldığı ilhamla coşarak duygusunu doğrudan doğruya yine tabiata gür ve sıhhatli sesiyle haykırır. Çünkü, onun yegâne yoldaşı tabiattır. Bu duygusuna karşı ondan, yani tabiatın vereceği cevaba karşı olan kuvvetli inancıyla teselli bulur. Bu bakımdan bozlaklar ekseriyetle sazsız olarak söylenen Türk tarzları ise de, cura, bağlama gibi küçük olan çalgı aletleriyle çalınıp söylenmesini esasa daha uygun sayarlar. Bozlak tarz ve üslubuna engin yerlerde, ovalarda, sahillerde tesadüf etmek mümkün değildir” (Arsunar, 1947).

Arsunar, bu görüşüyle bozlağı dağ ve oymak aşiretlerine mensup saymakta ve tabiatla iç içe yaşayan bu aşiretlerin; acılarını, feryatlarını ve isyanlarını tabiata haykırmaları olarak düşünmektedir. Bu tarz bir müzik türü ile göçebe halkın (Yörük Türkmen ve Avşarlar) dışındaki yerleşim birimlerinde karşılaşamayacağını belirtmektedir. Konu olarak; temelinde isyan olan ağıt, yanık, yiğitleme, acı, yanık güzelleme gibi konuları işlediğini belirtmektedir. Ayrıca bozlakları, Avşar bozlağı ve Türkmen bozlağı olarak iki grupta ele alması, iki ayrı makam (ayak) dizisi üzerine kurulmuş olan bozlakların sınıflandırılmasında

önemli ölçüde yol gösterici olmaktadır. Bu konuya, 'Bozlaklarda ezgisel yapı' bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Yabancı müzikologlardan Kurt Reinhard ve Ursula Reinhard, 1955, 1956 ve 1963 yıllarında Türkiye'de araştırma gezilerine katılmış, bu gezilerle Güney Türkiye'nin halk müziği ile ilgili incelemeler yapmışlardır. Böylelikle Kurt Reinhard, Bela Bartok'un çalışmalarını ve görüşlerini değerlendirme imkânı bulmuştur. Kurt Reinhard; Bela Bartok'un, bozlak hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Oysa Bartok'un anlamını belirleyemediği bozlak; hiç şüphesiz, uzun hava veya bağlı bir türdür. Doğrusu, bozlak belirsiz bir kavramdır. Genel olarak denebilir ki, çoğunun güftesinde on bir heceli dizeler bulunur, kesin bir yapısal biçimi vardır, konu bakımından da sevda türkülerini andırır" (Bartok, 1991, s.222).

Reinhard, bozlağı bir uzun hava türü olarak sınıflandırmış, form ve söz olarak kesin bir yapısal biçimi olduğunu belirlemiştir. Ancak, bozlağı sevda türkülerine benzetmiş olmasından, bu konudaki gözlemlerinin eksik kaldığı söylenebilir.

Palacı ve Şimşek (2001), bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bozlaklar ve ağıtların Ankara divanında yeri vardır. Ama belli bir sıralaması yoktur. Saz çalanın o anki ruh durumuna göre muhabbet havalarının aralarında ve oyun molalarında söylenirdi. Konu olarak ölüm, hüznün, keder, acı olan bozlak ve ağıtlar sesi güzel olan insanlar tarafından söylenir, insanların gönül telleri titretilirdi" (Palacı ve Şimşek, 2001, s.35).

Emnalar (1998), bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Birçok bölgede görülmekle birlikte, özellikle İç Anadolu ve Güney Anadolu'da toroslarda yaygın olan Avşar ve Türkmen oymaklarına ait olan bir uzun hava türüdür" (Emnalar,1998, s.337).

Say (1985), bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Türk Halk Müziği'nde bir uzun hava çeşididir. Daha çok Orta Anadolu'da söylenmekle beraber, yurdumuzun diğer yörelerinde de rastlanır. Kelimenin aslı yakarış - haykırış anlamında olan bozulamaktan gelir. Bozlaklar kavim ve boy adlarına göre; Avşar bozlağı, Türkmen bozlağı; hayvan adlarına göre, kırat bozlağı, kent adlarına göre, Yozgat bozlağı, Kırşehir bozlağı gibi adlar alırlar" (Say,1985, s.213).

Say (1985), bozlağın kelime anlamını verdikten sonra bozlakları sınıflandırmıştır. Burada, boy adlarına göre 'Avşar bozlağı' ve 'Türkmen bozlağı' olarak Arsunar'la aynı çizgide görüş belirtmiştir. Bu görüş, bozlakların ezgisel yapısı dikkate alındığında kabul edilebilirken; hayvan adlarına göre ya da şehir adlarına göre yapılacak bir sınıflandırmanın yanlış olacağı söylenebilir. Örnek olarak; kırat bozlağı adıyla bilinen eser, 'Aman Kıratım da Kalk Gidelim Haraphaneden' adlı bozlağa verilen isimdir. Dolayısıyla, kırat bozlağının bir sınıflama ismi olamayacağı söylenebilir.

Ses ve saz sanatçısı Musa Eroğlu, bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bozlak, kelime anlamı olarak; bozulmak, sızılmak, (ama yakınmak değil), içinde isyan olan bir türdür. Halkın sosyolojik yapısını anlatan bir müzik türüdür. İç Anadolu'daki düzene ve olumsuzluklara bir başkaldırıdır. Doğu Anadolu'daki tam karşılığı olarak Hoyratlar var. Hoyratça bağırarak, isyan etmek. Sonra her bölgenin coğrafik olarak bozlakları vardır. Buldukları coğrafyadaki sosyolojik değişime göre de müzikal yapı oluşmuştur. Kırşehir, Keskin, Çukurova bozlakları gibi. Gâvurdağı havaları vardır, onlar da bozlak sınıfındadır. Oradaki halkın sosyolojik ihtiyaç ve koşullarından kaynaklanan melodik yapısı bozlağı oluşturur. Eğer bozlak, bozulmak ise, orada sosyal bir problem ve bir başkaldırı var demektir. Doğudaki hoyrat ne ise, Çukurova'daki Avşar'da da bozlak aynıdır. Her ikisinde de başkaldırı ve isyan vardır. Bozlaklarda, temelde bir başkaldırı olması kaydıyla sosyal konular da işlenmiştir. Örneğin, Çukurova'nın sığağını anlatan bozlaklar vardır. "Sarı Yaylam Seni Yayılamadım Ala Bahar Kar İken". Burada, Çukurova'nın aşırı sığağından ve sineklerin sebep olduğu sıtma hastalığından dolayı duyulan bir isyan anlatılmaktadır. Uzun havalar genellikle 'yakınmayı' işler. Bu tür uzun havaların bazıları melodik yapı olarak bozlaklara yakın olduğundan bozlak olarak adlandırılıyor. Ancak, melodik yapıları bozlak olsa da sözlerinde bir isyan (feryat - haykırma) yoksa melodi ve söz bütünleşmediğinden dolayı bozlak olamaz. Mesela, Çekiç Ali'nin okuduğu 'Everek Dağı' bu türdedir. Fakat Köroğlu'nun söylediği şeyler bize bir örnek olabilir. Köroğlu bozlak söylememiş ama bozlağa koşut koşma söylemiştir. İçinde bir başkaldırı vardır. Kırşehir ile Keskin arası çok yakın ama Keskin'de Avşar bozlakları var. Hacı Taşan Avşarlar için önemli bir kaynaktır. Muharrem Ertaş'da önemli bir ifade tarzı vardır. Ama Hacı, "Avşar bozlağını" ilk öğreten kişidir. Tam bir Avşar'dır. Teber değildir. Bozlak adı son elli altmış yıldır biliniyor ve kullanılıyor. Daha önce yok muydu? Vardı. Avşarlar söylüyordu, onlardan da çalgıcılar öğrendi. Herkes bulunduğu coğrafyada kaldığı

süre içinde bu ağzı öğrendi. Çekiç Ali ve Hacı Taşan bunu bize aktardılar” (Eroğlu, 2001).

Bir icracı olarak Eroğlu’nun, bozlakların konusu, melodik yapısı ve icra – üslup tarzı hakkındaki görüşleri önem taşımaktadır. Sanatçı, bozlakların melodi ve söz unsurunun bütünleşmesi gerektiğini, aksi halde melodik yapıda benzerlik olsa da her konunun bozlak sınıfında değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Bu durumun ayrıca bozlağın kelime anlamı ile de ters düşeceği söylenebilir.

Saz sanatçısı Gürbüz Sapmaz, bozlak hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bozlak kelime anlamı olarak bozulamak, bozlamak’tan gelir. Bir uzun hava türüdür. Bozulayarak söylemekten gelir. Ölüm, keder, askere gitmek gibi konuları anlatmak için ağıtlı bir tarzda söylenir. Kırşehir yöresi ve çevresindeki bozlaklar ağızlarına göre tasnif edilmelidir. Avşar ağzı, Türkmen ağzı ve Âşık Said ağzı. Ayrıca, Abdal ağzı yoktur. Bu ağız aslında Âşık Said ağzıdır. Âşık Said, kırk kırkbeş yaşına kadar beste de yapmış ki besteleri kendi köyünde (Toklumen) hâlâ söyleniyor. Abdallar buradan öğrendiklerini çalıp söylüyorlar. Abdallar Türkiye’nin her yerinde var ve birçok yeri gezdim. Bozlak çalabilir misiniz? Dediğimde, zeybek veya başka bir şey çaldılar. Abdal ağzı diye bir tavır ve ağız olsaydı her bölgede bozlak dinleyebilirdik. Sadece Şarkışla Abdalları bozlak biliyor ve söylüyor. Bu da, Kırşehir’den ve çevresinden öğrendikleri içindir” (Sapmaz, 2001).

Bir icracı olarak Sapmaz’ın bozlak icra biçimleri (üslupları) hakkındaki görüşü dikkate değer bulunmuştur. Abdalların eskiden beri Avşar ve Türkmen oymaklarında yardımcı olarak buldukları, ozanlık ve âşıklık geleneğini çabuk benimzedikleri bilinmektedir³. Dolayısıyla, Sapmaz’ın, “Abdal ağzı diye bir tavır ve ağız olsaydı her bölgede bozlak dinleyebilirdik” şeklindeki tezinin doğruluğu kabul edilebilir.

Orta Anadolu bozlaklarının, yaşayan en büyük icracısı olan Neşet Ertaş, Öner Özcan’la yaptığı görüşmede ‘bozlak nedir?’ Sorusuna şu açıklamayı getirmiştir:

“Bozlak, feryattır, ağlamaktır, haykırmaktır. Hani birinin oğlu ya da kızı ölür, onu tutmanın imkânı var mı? O insan bağırarak, yüreğindeki acıyı dışarı atacak, ağıtla aktaracak yüreğinin acısını. Zaten bozlağın çıkış noktası bu tür acı hadiselerdir” (Özcan, 2001, s.117).

³ Bk. Köprülü (1989), Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I - II

Ertaş'ın, babasının (Muharrem Ertaş) ölümü üzerine söylediği "Neyledin Dünya" adlı bozlak, sanatçının görüşlerini yansıtmakla birlikte, bozlağın kelime anlamı, içeriği ve melodik yapısı bakımından tam bir bozlak niteliğindedir.

3.2. Türk halk müziğinin ezgisel yapısı

Bozlakların Türk halk müziğindeki yerini belirlemek açısından, halk müziğinin ezgisel yapısına göz atmamız gerekmektedir.

Türk halk müziği, ezgisel açıdan üç ana başlık halinde incelenir.

Ritimli (usullü) ezgiler (kırık havalar)

Serbest ritimli ezgiler (uzun havalar)

Karışık (karma) ritimli ezgiler

3.2.1. Ritimli (usullü) ezgiler: Ölçüsü ve ritmi belli olan ezgilere denir. Zeybekler, teke zotlatmaları, bengiler, güvendeler, halaylar, barlar, horonlar, kaşık havaları, karşılamlar bu grupta yer alır. Ayrıca, kırık hava olarak da adlandırılabilir.

3.2.2. Serbest ritimli ezgiler: Ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve içindeki seyri belli kalıplara bağlı bulunan ezgilere denir. Bozlak, maya, garip, kerem, hoyrat, divan, kesik, yanık, müstezat, aydos, eğin, Türkmenî, kayabaşı, yüksek hava, gurbet havası, arguvan, boğaz havası bu grupta yer alır. Ayrıca, serbest ritimli ezgiler 'uzun hava' olarak da adlandırılabilir.

3.2.3. Karışık (karma) ritimli ezgiler: Hem ritimli (usullü) hem de serbest ritimli ezgileri bünyesinde barındıran türkülerdir. Üç grupta incelenirler.

a- Ostinato ezgiler

b. Ayaklı serbest ritimli ezgiler

c. Kısa süreli (değişken) ezgiler (Emnalar, 1998)

Bozlakların, yapı itibarıyla serbest ritimli ezgiler grubunda yer aldığı görülmektedir. Ancak, her uzun havanın bozlak sınıfında ele alınamayacağı söylenebilir. Bu sebeple, kelime anlamından yola çıkarak, bozlaklarda konu, ezgisel yapı ve icra biçiminin ortaya konulması yanında, bu türün diğer uzun havalar içindeki yerinin belirlenmesi gerekmektedir.

3.3. Bozlakların konu, keyir, geçki ve yapı bakımından değerlendirilmesi

3.3.1. Bozlaklarda konu ve söz

Bozlak, mana bakımından bozulamak, bozlamak, feryat etmek, haykırmak, bağırarak anlamlarında kullanılmıştır. Doğayla iç içe yaşayan insanların (Avşarlar'ın ve Türkmenler'in) acılarını, kederlerini ve isyanlarını yine tabiata haykırarak bozlak kültürünü oluşturmuştur. Bozlağın gerek kelime anlamı gerekse bu çerçevedeki ilk örnekleri, (bozlakların) konusu ve melodik yapılarının nasıl olması gerektiği hakkında bizlere büyük ölçüde fikir vermektedir. Bu noktadan hareketle bozlakların; ölüm, acı, keder, ayrılık, koçaklama ve temelde bir isyan olması kaydıyla diğer sosyolojik konuları da içine alabileceği söylenebilir. Bunun dışındaki konuların işlendiği uzun havaların, melodik yapı itibarıyla uygunluk gösterse bile bozlak olarak değerlendirilemeyeceği, Eroğlu (2001) ve Ertaş'ın görüşleri doğrultusunda söylenebilir.

3.4. Bozlaklarda ezgisel yapı

Günümüzde çeşitli kaynaklarda bozlaklar, klasik Türk müziğinde kürdi makamı ve dizisine karşılık olarak gösterilmektedir. Buna karşılık, bozlakların melodik yapıları incelendiğinde ortaya iki ayrı dizi çıkmaktadır. Bu dizilerden ilki 'Avşar bozlağı' dizisi olarak adlandırabileceğimiz hüseyini - muhayyer çeşniyle karara giden bir dizi; ikincisi ise 'Türkmen bozlağı' dizisi de diyebileceğimiz kürdi çeşniyle (kürdi dörtlüsü) karara giden bir dizidir. Bozlakların, kürdi dizisine eşdeğer olarak gösterilmesinde, Türkmen bozlaklarının kürdi çeşniyle karara gitmesinin etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, iki farklı diziyi içeren bozlakların, sadece kürdi dizisi ile tanımlanması bu konuda bir problem durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu konudaki ihtiyacı gidermek bakımından, mevcut bozlak örneklerinden yola çıkarak iki farklı dizinin (Avşar bozlağı, Türkmen bozlağı) varlığından söz edilebilir.

3.4.1. Kürdi makamı

Kürdi makamının yapısı, oluşumu ve seyri hakkında Özkan (1994) ve Kutluğ (2000) şu bilgileri vermektedir:

a- Durağı: Dügâh perdesidir.

b- Seyri: Çıkıcı; bazen de çıkıcı - incidir.

c-Dizisi: Yerinde kürdi dörtlüsüne Neva'da buselik beşlisinin eklenmesi ile meydana gelmiştir. (kürdi dörtlüsü + 4. derecede buselik beşlisi).

d- Güçlüsü: Dörtlü ile beşlinin ek yerindeki Neva perdesidir; üzerinde Buselik çeşnişi bulunur.

e- Asma karar perdeleri: Kürdi dörtlüsünün bir tanini altında buselik beşlisi vardır. kürdi seyri sırasında bazan Rast perdesine düşülür ki, bu buseliğin rast perdesindeki şeddi olan nihavent makamına küçük bir geçkidir. Hatta bu arada nihavent dizisinin 6. derecesi olan (küçük mücennep bemollü mi) 'Nim Hisar' perdesi de gösterilir.

lr.

h- Seyir: Durak veya güçlü civarından seyre başlanır. Dizide karışık gezinip güçlü Neva perdesinde buselikli yarım karar yapılır. Daha sonra yine bütün dizi ve istenirse genişlemiş kısımda da dolaşılıp Dügâh perdesinde kürdi çeşnişiyle tam karar yapılır" (Özkan, 1994, s. 111-112).

"III. Sultan Murad zamanında yazılmış olan Kitab-ı Musiki ve Edvar-ı Makamat'ta kürdi adına rastlanmıyor. Şu halde makamın kürdi adını daha sonra almış olması icap eder. Buna mukabil bu iki kitapta ve Zeynü'l-Elhan'da bu makamı ebi-selik veya ebu-selik makamı olarak görmekteyiz. Lâdikli Mehmet Çelebi döneminde ebu-selik adı kürdi olarak değiştirilmiştir. O zamanlar dahi az kullanılmış olan bu makam bugün adeta terk edilmiş, kullanılmaz durumdadır. Çevresi dar olan kürdi makamı çıkıcıdır. Dügâh üzerindeki kürdi dörtlüsüne tiz tarafta bir buselik beşlisinin eklenmesiyle hâsıl olmuştur. Bugün elimizde kürdi makamından çok az eser vardır. Tanburi Refik Fersan, makamı

canlandırmak için bir peşrev yapmışsa da musikiciler bu makamı nedense pek kullanmamışlardır. Hâlbuki kürdiyi ecdadımızın Orta Asya'da çok severek kullandıklarını tarihi kayıtlardan anlıyoruz. Makam genellikle Dügâh'tan başlar. Bir bayati seyri gibi Neva perdesi etrafında dolaşır. Tiz tarafındaki Buselik beşlisinin üçüncü sesi olan Acem perdesinde durmaz, bu perdeyi göstermez. Eğer Acem üzerinde fazla duruşlar yapılmış olursa acem kürdi makamına geçki yapılmış ve asıl makamdan uzaklaşmış olur. Kararın yeden perdesi olan Rast perdesi kullanılarak sona ermesi seyri icabıdır. Yine karara doğru inerken Hisar perdesi açılarak Kürdi perdesinin kullanılmasının kolaylaştırılması her zaman düşünülebilir. Makamın belli bir genişlemesi yoktur. Dar bir çerçeve içinde seyirler gösterir. Kürdi makamı, donanımında kürdi perdesi konularak gösterilir" (Kutluğ, 2000, s.159-160).

Yukarıda yapılan bu tanım ve açıklamalardan sonra, kürdi makamı hakkında şu özellikleri sıralayabiliriz:

a- Seyri çıkıcıdır, karar (Dügâh) veya güçlü (Neva) perdesi civarından seyre başlar.

b- Acem perdesini pek fazla göstermez, genellikle Neva perdesi civarında seyre devam eder. Aksi halde acem kürdi olur.

c- Yeden perdesi olan Rast (sol) perdesi ile karara gitmesi seyri icabıdır.

Bozlakların ezgi yapısındaki seyir, geçki ve karara gidiş biçimi incelendiğinde şu özelliklerle karşılaşılır:

1- Bozlaklar genellikle inici bir yapıya sahiptir.

11- Geniş bir ses alanı ve dizisi vardır.

111- Seyre genellikle 8. ve 11. dereceler civarından başlar.

1v- Bozlaklar inici bir yapıya sahip olduğundan, birinci derece güçlüsü tiz durak La (8. derece) sesidir.

v- Bozlaklar iki ayrı ana dizi şeklinde oluşmakla birlikte, her iki dizinin kullanımında da çok sık ve zengin geçkiler yapılıır.

v.i. Avşar bozlağı

Bu grupta yer alan bozlaklarda kullanılan ses (perde) dizisi, muhayyer makamı dizisine yakın olup, eserin seyri sırasında karcıgar geçkisi başta olmak üzere çeşitli geçkiler yapılabilmektedir. Ayrıca, bu gruptaki bozlakların, kürdi dörtlüsü ile karara gittiğini gösteren örnekleri de bulunmaktadır. Avşar bozla-

ğına örnek olarak; Muharrem Ertaş'ın seslendirdiği 'Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri' adlı eser gösterilebilir.

v.ii. Türkmen bozlağı

Bu grupta yer alan bozlaklar, seyre 8. ve 11. dereceler (la – re) civarından başlayıp, bu bölgede hicaz ve uşşak dörtlülerini kullanabilmektedir. Bu türün en karakteristik özelliği olarak; 4. derece (re) üzerinde hicaz dörtlüsü kullanıp karara yedensiz kürdi dörtlüsü ile gitmesi gösterilebilir.

vı- Bozlaklar inici bir yapıya sahip olduğundan birinci derece güçlü la (8. derece) sesinden sonra asma karar perdeleri sırasıyla 6. derece fa#, 4. derece re, ve 2. derece 'si b' sesleridir. Ayrıca bu özellik sadece Avşar bozlakları için geçerlidir.

vıı. Türkmen bozlaklarının birinci derece güçlüsü yine 8. derece la sesidir. Diğer asma karar perdeleri ise sırasıyla 6. derece fa, 3. derece do ve 2. derece 'si b' sesleridir. Bu belirtilen asma karar perdeleri seyir esnasında, bozlağa karakteristik özelliğini kazandıran kimlik perdeleridir.

vııı. Yedenli (sol) karar hiçbir Bozlakta kullanılmaz. Karara 2. derece 'si b' sesinden yapılan trillerle gidilir.

Kürdi makamı ve bozlakların yapısı hakkında yapılan bu açıklamalardan sonra Kürdi makamı ve dizisinin, bozlaklara neden eş değer ya da karşılık olarak gösterilemeyeceğini şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Herhangi bir makamı anlatmak ya da tarif edebilmek için dizi tek başına yeterli değildir. Başka bir ifadeyle, makamı oluşturan aslında dizi değil, seyir ve geçkileridir. Buna örnek olarak hüseyni makamı ve muhayyer makamını gösterebiliriz. Her iki makamın dizisi ve arızaları aynıdır. Hüseyni makamı inici - çıkıcı iken, muhayyer makamı tamamen inici bir makamdır. Bu sebeple sadece dizi esas alınarak bir makam karşılığı şeklinde gösterilemez.

2. Kürdi makamının özellikleri incelendiğinde, makamın en başta 'çıkıcı' bir yapıya sahip olduğu görülür. Oysa ki, bozlakların seyir yapılarına bakıldığında tamamen 'inici' bir yapı göze çarpar. Sadece bu farklılık bile tek başına bozlak ve kürdi makamı arasında önemli bir fark olduğunu gösterir.

3. Kürdi makamı, durak (dügâh) veya güçlü (neva) seslerinden başlarken; bozlaklar, sekizinci ve on birinci dereceler civarından seyre başlar.

4. Bozlakların melodik yapılarının oluşturulmasında iki ayrı dizi kullanıldığından (iki farklı ana makam) sadece 'si b' arızası alan bir kürdi dizisi ile ifa-

de edilmemelidir. Ayrıca, bozlakların seyir esnasında yaptığı sık ve değişik makamlardaki geçkiler kürdi makamında yoktur.

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuç

Türk Halk müziğinde bir uzun hava türü olarak bozlak kavramının, kelime anlamı, melodik – ezgisel yapısı ve işlediği konu bakımından karakteristik özelliklerini ortaya koymak için yapılan bu araştırma ile aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Bozlakların konu bakımından ölüm, ayrılık, acı, ağıt ve temelinde isyan olan toplumsal sorunları işlediği,
- 2- Melodik yapı itibarıyla, feryadı temsil edeceği için ‘inici’ bir seyir karakteri taşıdığı,
- 3- Bozlakların seslendirilmesinde ‘Avşar ağzı’ ve ‘Türkmen ağzı’ olarak iki farklı ağız kullanıldığı,
- 4- Avşar ağzının kullanıldığı bozlaklarda, ‘Hüseyni’ ve ‘Muhayyer’ makamı dizisinin kullanıldığı,
- 5- Türkmen ağzının kullanıldığı bozlaklarda, ‘Muhayyer Kürdi’ ve ‘Acem Kürdi’ makamı dizisinin kullanıldığı,
- 6- Bozlakların, Orta Anadolu ve Çukurova Bölgesi başta olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde görüldüğü,
- 7- Bozlağın kelime anlamından ve ezgi karakterinden yola çıkarak, bozlak yöresindeki (Orta Anadolu ve Çukurova bölgesi) her uzun havanın bozlak olarak adlandırılmayacağı,
- 8- Türk halk müziği nazariyatı (teorisi) ile ilgili kaynaklarda bozlak kavramının, kelime anlamı, melodik yapı ve konu bakımından ayrıntılı biçimde tanıtılmadığı,

Sonuçlarına ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Türk Halk müziğinde bir uzun hava türü olarak bozlak kavramının ayrıntılı biçimde ortaya konulmasına yönelik yapılan bu araştırmanın sonuçlarından hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- 1- Türk halk müziği teorisi ile ilgili yeni kaynakların hazırlanması aşamasında bozlak maddesi, karakteristik özellikleri ile tanıtılmalıdır.
- 2- Bozlaklar, melodik yapı itibarıyla iki farklı ağız ile seslendirildiğinden sadece 'Kürdi' makamı dizisi ile örneklendirilmemelidir.
- 3- Bir uzun havanın bozlak olarak adlandırılabilmesi için gerekli koşullar göz önüne alınmalıdır.©

KAYNAKLAR

- Atalay, Besim (1985); *Divan-ı Lügat-it Türk III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arsunar, Ferruh (1947); *Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler I*, Ankara.
- Bartok, Bela (1991); *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Emnalar, Atıncı (1998); *Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Karakaya, Oğuz (2002); *Türk Halk Müziğinde Bozlak Kavramı Üzerine Bir Araştırma*, Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köprülü, Fuat (1989); *Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, Fuat (1989); *Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kutluğ, Yakup Fikret (2000); *Türk Musikisinde Makamlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özbek, Mehmet (1998); *Türk Halk Müziği El Kitabı Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özcan, Öner (2001); *Neşet Ertaş Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Özkan, İsmail Hakkı (1994); *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Palacı, Necmettin, Şimşek, Hüseyin G (2001); *Ankara Türküleri ve Oyun Havaları*, Ankara: Vekam Yayınları.
- Say, Ahmet (1985); *Müzik Ansiklopedisi*, Ankara: Başkent Yayınevi.
- Saygun, Ahmet Adnan (1963); *Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malûmatlar*, Ankara.
- Tokel, Bayram Bilge (1999); *Neşet Ertaş Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER

- Eroğlu Musa, (2001); Kültür Bakanlığı Ankara Türk Halk Müziği Topluluğu, Ses ve Saz Sanatçısı.
- Sapmaz Gürbüz, (2001); TRT Ankara Radyosu saz sanatçısı.